

Den »mageløse opdagelse«s tilblivelse

Af *Kaj Thaning*

1.

Som bekendt blev den »mageløse opdagelse« af den apostolske trosbekendelse, som den lyder ved dåben, Grundtvigs svar på spørgsmålet: »Hvad er den sande kristendom?«. I et svar til dr.jur. J. Kragh Høst (Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 4.5. 1824), der havde udtrykt sin sorg over at se en mand som Henrik Steffens »træde over til Jacob Böhmernes og Marheineckernes og Harmsernes Side« – Steffens havde i 1823 erklæret sin overgang til Luthers tro – formulerede Grundtvig for første gang de to spørgsmål, der ikke måtte sammenblandes: »Hvad er den sande Christendom d.e. hvad har Christus lært? og: er Christendommen sand d.e. er Christus troværdig?« Det første spørgsmål er historisk og skal besvares af »Apostlene og de første Christene«. Det andet vil derimod altid være et samvittighedsspørgsmål (se Udvalgte Skrifter, her: US IV 226).

I den lange og for største delen utrykte »Brevveksling mellem Nørrejylland og Christianshavn« arbejder Grundtvig derefter i forsommeren 1824 med de spørgsmål, han føler brændende, når kristendommen skal forsvares. Men de apologetiske overvejelser drejer under indflydelse af en ny Steffensinspiration – han repeterer de filosofiske forelæsninger – over i poetisk-videnskabelige visioner, og det ender med, at han lægger arbejdet til side og begynder på »Nyaars-Morgen«.

I begyndelsen af 1825 går Grundtvig med til at være medudgiver af »Theologisk Maanedsskrift« og begynder da igen som apologet og nu i harme over forfølgelsen af de gudeligt vakte på Fyn. Der skal gøres op med rationalismen. I det første hefte af månedsskriftet behandler han »det attende Aarhundredes Oplysning«. Men samtidig stiler han mod en afklaring af det spørgsmål, han rejste i 1824: »Hvor mange eller hvor faa der igen vil tilegne sig de Christnes Troes-Bekjendelse, det ved ingen uden

Gud, men det faae vi at see, naar det bliver klart, hvordan den lyder og maa uafvendelig lyde, men ikke før« (Th. M. 1,33).

I den store afhandling »Om Natur og Aabenbaring« tager han det for ham fundamentale problem op om forholdet mellem menneske og Gud, menneskehjertet og åbenbaringen, og bliver på en måde apologet for menneskenaturen. Men derefter tager han fat på emnet: »Om den sande Christendom«. Uden tvivl har han skrevet de tre første stykker af den store afhandling, der bliver trykt i månedsskriftet, *før* sin store opdagelse (d.v.s. knap 50 sider i Begtrups udgave, US IV 444-518). Her forsvares Luthers tro og hans lille katekismus. Fædrenes kristendom var den sande og »vore Dages den falske«. Fædrene *antog Jesu Historie* for »bogstavelig sand«, som den stod at læse« (US IV 447), og man kan ikke »rive *Jesu Ord* fra hans Levnet« (448). Grundtvig varierer sprogligt sit alternativ: det er »to ganske forskellige Spørgsmaal: *hvad Jesus har sagt*, og *hvorvidt han sagde idel Sandhed*« (449). Grundtvigs konklusion er, at »*Jesu Ords* og *Christendommens Sandhed* og *Troværdighed*, det er og skal være et ganske eget Spørgsmaal«, mens et andet spørgsmål er »om Meningen af *Jesu Ord* og om den sande d.e. ægte Christendom« (450). Den sande kristendom er altså at finde i Ny Testamente.

Herefter vil Grundtvig påvise Augustanas (den augsburgske trosbekendelses) overensstemmelse med N. T. (Ny Testamente). Igen slås det fast, at man ikke må forveksle undersøgelsen af, hvad der er den sande kristendom, med spørgsmålet om kristendommens sandhed, »der bør være Gjenstand for en ganske egen Betragtning«, når det først er fastslået, hvad der er sand kristendom. (463) Men stadig taler han om »*Jesu Ord*« og henviser til »*Evangelierne*« (464).

Det tredje stykke af afhandlingen ender med hævdelser af, at de kristnes almindelige trosbekendelse ikke må sammensættes af de nytestamentlige breve, da disse forudsætter »en vis Grad af christelig Udvikling og Erkjendelse« (490). Det gjorde »de *Christnes almindelige Troes-Bekjendelse*« imidlertid ikke. Den var »aldeles *evangelisk*«, mens den augsburgske bekendelse kun var »for Lærerne« (sst.). I det tredje stykke er den apostolske trosbekendelse altså endnu ikke dukket op.

Det sker derimod i det fjerde stykke (US IV 490-518). Det er næsten dobbelt så langt som de tre første og er anderledes i stil

og stemning. Det stiler målbevidst mod fremsættelsen af den »mageløse« opdagelse af Apostolicum som løsningen på Grundtvigs første problem: at kunne give menigmand svaret på, hvad kristendom er. Nu erkender Grundtvig, at den lutherske kristendoms ægthed »kan vi christelige Theologer kun bevise for *hinanden*, aldrig for Menigheden« (500), og om sit forsvar for den augsburgske bekendelse i de tidligere stykker siger han, at dens overensstemmelse med »den oprindelige... den eneste sande Christendom« kunne han have vist langt klarere, hvis han var gået ud fra kirkehistorien, »istedenfor at jeg blot gav den, som en betænksom luthersk Theolog, der ei turde adskille Spørgsmaalet om den apostoliske Christendoms Skikkelse fra det om Apostlernes egne Ord i deres Skrifter.« (512.) Nu har han altså et andet syn end i de tre første stykker, som derfor må være skrevet før opdagelsen, altså før prædikenen 31.7., hvor den proklameres (US IV 386ff.). Antagelig er de tre stykker tænkt som en afsluttet helhed, beregnet på månedsskriftet. Efter at have skrevet dem er Grundtvig så begyndt på at besvare det andet spørgsmål, som han flere gange har bebudet at tage fat på – nemlig problemet om kristendommens troværdighed.

2.

I Grundtvig-arkivets fascikel 97 ligger der en række udkast til en afhandling om dette problem. (Se mit oversigtsblad i Grundtvig-registranten forud for fasc. 97.) Idet jeg nu indføjer fasc. 106 i rækken, bliver der ialt 9 udkast. Nogle arkivarbetegnelser (fra C til H) siger intet om den kronologiske rækkefølge. Efter at Grundtvig har skrevet de 6 udkast, sker opdagelsen, der forudsættes i de 3 sidste udkast. Det er ejendommeligt, at Grundtvig finder svaret på, hvad den sande kristendom er, mens han arbejder på at besvare spørgsmålet om kristendommens troværdighed. Derefter kan han så skrive det 4. og sidste stykke af afhandlingen »Om den sande Christendom«.

Da han uden tvivl skriver i hvert fald 7 af de 9 udkast lige efter *hinanden*, kan man placere dem i ugen mellem 24. og 31. juli, den søndag, da han proklamerer opdagelsen. Den 24. juli, 8. søndag efter trinitatis, siger han nemlig flere gange udtrykkeligt:

»... Guds Ords flittige Læsning under Aarvaagenhed og Bøn, det er det ufeilbare, men ogsaa det eneste Middel«, hvormed de falske profeter (dagens tekst) kan vises tilbage. Næste søndag har han andet at sige om den sag.

Det første udkast til afhandlingen (fasc. 97 VIIa + II, E, ialt 20 sider) har overskriften »Om Christendommens Tro-Værdighed« og har til motto 1. Johs. 5,10f. Samme overskrift har ogsaa de andre udkast med undtagelse af det andet, der hedder »Om Christendommen og dens Tro-Værdighed«, og det syvende, hvor opdagelsen proklameres, og som – i forbindelse dermed – benævnes »Den sande og den falske Christendom«. Mottoerne skifter. Det 2. udkast har Mc. 2,17, det 3., det 4., det 8. og det 9. har Johs. 8,46 og det 5. Mt. 7,16-18 og det 6. kun Mt. 7,16. Det er vanskeligt herudfra at hente hjælp til at bestemme udkastenes kronologi. Det er udviklingen i indholdet, der må være kriteriet.

Svært er det for Grundtvig at gøre overgangen fra behandlingen af den sande kristendom til det næste spørgsmål, for før man kan besvare spørgsmålet om kristendommens troværdighed, må man jo vide, hvad den går ud på, og det gav de tre stykker om den sag ikke et entydigt svar på. Alligevel kan Grundtvig nu sige: »Vanskeligheden i at bestemme, hvad Christendom i Grunden er synes i vore Dage vist nok stor, ja fast uovervindelig«, for de skriftkloge har opbudt al tidens lærdom og spidsfindighed for at bevise kristendommens »Ukiendelighed«. Men svaret til alvorlige spørgere har aldrig været så let som nu, idet det gives fra to sider, »overensstemmende i det Ny Testament og i Kirke-Historien«. Kristendommen skal ikke »skabes«, heller ikke filosofisk udgrundes. Både venner og fjender bevidner, at de kristne tror på et Guds ord, der er åbenbaret profeterne og apostlene, og tror på et menneske Jesus Kristus som Guds søn. »Hvad den sande d.e. virkelige Christendom er, viser ... dens Historie tydelig nok, og hvad den rene d.e. ægte Christendom er, viser Bibelen endnu klarere ... den siger klart, hvad de Christne skal troe og bekiende.« Kristendommen er altså kendelig – ellers kunne den ikke skelnes fra jødedom, hedenskab eller islamisme. Man skal derfor holde sig strængt til Bibelordet. Her findes den »ægte« kristendom. Om den er forsvarlig (d.v.s. lader sig forsvare), er en anden sag.

Grundtvig går nu den vej at skelne mellem det menneskelige

og det guddommelige vidnesbyrd. Det første repræsenteres af apostlenes trosbekendelse (han taler her ikke om den »apostoliske« bekendelse), det andet findes i, hvad de udgiver for Guds og Herrens ord. Selv om grænsen måske ikke kan trækkes skarpt, må det sidste vidnesbyrd (det guddommelige) dog i hvert fald ikke udvides udover det nødvendige! Det er åbenbart menigmands tarv, han tænker på, hvad den kvantitative bestemmelse af den sande kristendom angår. Hvad dens troværdighed og forsvarlighed angår, er den i hvert fald en »Hemmelighed«, der skal tros, og den kan ikke modbevises, en »consequent Fremstilling af Forholdet mellem Gud og Menneske«, som den er. – Grundtvig er nu kommet ind på det emne, der i disse udkast står til behandling.

Men i det følgende udkast (fasc. 97 X + Vb, H, ialt 24 sider) sker der noget afgørende, selv om tanken fra det første udkast fortsættes: »Tro er Antagelse af noget dunkelt for Sandhed«, den er en hemmelighed, men den er hverken selvmodsigende eller ukendelig. Det må ses af Guds ord, hvad kristendom er, og kirkehistorien har vi på vor side: martyrerne og reformationen beviser dens kendelighed. »Christendom, som en Troes-Bekiendelse« er hverken »meer eller mindre eller Andet end *den* Troes-Bekiendelse, hvorved de Christne i Tidens Løb have skilt sig fra U-Christne«, og når vi sammenligner den med Bibelen, er det kun, fordi de kristne altid har beråbt sig på dens ord som »Christendommens Grund-Hjemmel«. – Grundtvig vil frem til den kristendom, »der er troet i Verden, og har Erfaringens Vidnesbyrd« – og han forkaster den »nye« kristendom.

Så rejser der sig imidlertid et nyt spørgsmål. »Naar vi spørge om Christendommens Tro-Værdighed, da spørge vi aabenbar, om de Christnes Troes-Bekiendelse er værd at antage«. Men, siger modstanderne, hvis det nu kan bevises, at de kristnes trosbekendelse strider mod Bibelens, mod »Jesu Christi Lærdom«, er det så ikke bevist, at den hidtil herskende kristendom var falsk! – *Det følgende er overstreget i manuskriptet:* »... hertil svare vi: forudsat, skønt ingenlunde indrømmet, at de Christnes Troes-Bekiendelse laae i aaben Feide med *Jesu Christi Lærdom*, som den findes i Bibelen, saa vedblev dog den Tro, de Christne havde bekiendt sig til, ligefuldt at være den *sande Christendom*, da det jo (*overstreget:* ikke var Bibelens Ord, men de Troende, der først bl)

ikke var et vist Partie af Skriftkloge, men dem, der bekiendte Tro paa Jesum Christum, der først bleve kaldt Christne i Antiochia og da det jo ikke er Bibelens Bogstav, men Troens Aand, der som Christendom har virket i Verden«. (Vi er nu – efter ordet Antiochia – kommet ind på læg Vb.)

Modstandernes teori fører Grundtvig ind på nye baner: »... jo større Forskiel der maatte findes mellem Bibel og Christendom, des skarpere maae vi adskille deres Sag«. Og en ny side af denne sag dukker op: er kristendommen først »mundtligt« i verden, så er det snarest lutheranerne med deres beråbelse på Bibelen alene, der kan beskyldes for falskhed, hvis det kan bevises, at »vor Troes-Bekiendelse ligger i aabenbar Feide med Skriften«.

– Dette må Grundtvig sunde sig på. Efter at have foretaget sin overstregning og kasseret det sidste læg (to beskrevne sider) rekapitulerer han sin nyvundne erkendelse: den kristne tro blev først mundtligt forkyndt i verden; og før der var skrevet »en Tøddel« af det Ny Testamente, kaldte man de troende i Antiochia *kristne*, så kristendom er ikke oprindelig navnet på det Ny Testaments tusinde læsere, men på dem, »der bekiendte Tro paa Jesum Christum, den Korsfæstede igien Opstandne, Guds eenbaarne Søn og Verdens Frelser«.

Men apostlene skrev som de talte, og derfor skal deres skrifers lærdom være »den ufravigelige Regel og Rettesnor« for kristendommens forkyndelse. Men kun modsigelse af den oprindelige trosbekendelse medfører udelukkelse af de kristnes samfund, »da Skriften ikke erklærer Læsning, men kun Tro paa Jesum Christum for Saligheds Betingelse«. Og kristendommen er ikke udryddet, så længe der er et eneste menneske, »som frimodig tør bekiende (*overstreget*: den anden Artikel) de tre Troens Artikler«.

Den »oprindelige« trosbekendelse betyder den tro, de første kristne har bekendt, og det er naturligt, at Grundtvig først skriver »den anden Artikel«, da det er dens indhold, han stadig har henholdt sig til, når han har villet gengive den kristne tro og forsvare kristendommens troværdighed over for rationalisterne. Den frimodige bekendelse trodser deres fornægtelse af Guds nåde i Kristus. Men idet han nævner den anden trosartikel, finder han det vel påfaldende at nøjes med den og føjer så de to andre til! Ved en rettelse dukker hele trosbekendelsen op – uden at

Grundtvig ser, hvad han har opdaget. Den kaldes ikke den »apostolske«! Men han er på vej til sin »mageløse opdagelse«. Den er en tottrinsraket! Det første trin er opdagelsen af, at der var kristne før bogen, hvad Grundtvig som god lutheraner ikke før har tænkt på. Kirken var altså til, før der var skrevet en tøndel af det Ny Testamente.

Med denne erkendelse vakler Grundtvigs hidtidige forsvar for kristendommens troværdighed, der hvilede på Bibelens ord – selv om kirkehistorien på det sidste har spøgt i kulissen. Apologeten Grundtvig er rystet. Det finder udtryk i det 3. udkast (VIII F, to læg, der påbegyndes efter kassationen af et enkelt blad XIII, se registrantens bestemmelse af det).

Grundtvig har troet på bogstaverne, når det gjaldt kristendomsforsvaret. Nu ser han forskellen på »med Pen og Blæk« og »med Tro og Kiærlighed, med Liv og Blod« at forsvare kristendommens troværdighed. Det var i almindelighed med de gamle som med de ny apologeter sådan, at de var »fremmede for den Tro, de paatog sig at forsvare, eller dog blottede for den Guds og vor Herre Jesu Christi Kiærlighed«, som alene er det rette skjold mod troens fjender. Grundtvig fortsætter: »Til Rækken af disse vilde jeg da nødig føie mig, og er jeg, paa min forrige Bane fundet iblandt dem, da skal det fortryde mig, men gierne vil jeg træde i deres Fodspor, der, som *Irenæus* og *Augustinus* i den gamle, og *Morten Luther* i den nye Tid, forsvarede Kirken mod dens *falske* og dens *lunkne Venner*, mod hines Bagtalelse og disses LigeGYldighed, thi det er mig klart, at i denne Strid bærer *Jesus Christus* selv Banneret, fulgt af Apostlerne, som sine Vaabendragere, med Aandens Sværd, som er Guds Ord«.

Grundtvig omtaler her Jesu fordømmelse af farisæerne og de skriftkloge, der ville gøre Guds nåde til intet, og siger, at Jesu disciple fulgte deres mester og beskæmmede dem, der ville forfalske det store evangelium om »Syndernes Saliggjørelse ved Tro paa Jesum Christum den Korsfæstede igien Opstandne ... Velsignet være da ... *Irenæi* og *Augustini*, de *troende*, *kiærlige*, christelige Biskoppers Ihukommelse, som med den sunde Lærdom gien-drev de falske Apostler ...«. Grundtvigs velsignelse gælder også Luther, der ville føre de haltende tilbage til »de sande Kirke-Fædres Gud« og til at kende, at »Aanden er Christi, og Ordet er Aandens Statholder i Kirken«. Luther opløftede sin tordenstem-

me mod dem, der »tage *kiødelig* hvad der, som Herrens Ord, er *aandeligt*, og misbrugte det store evangelium til »et Tvistsens Æble, en Hoved-Pude og et Skalke-Skjul«. Grundtvig fortsætter: »Har Morten Luthers Efterfølgere, og jeg blandt dem, tit ufor-sigtig og ukiærlig oversprunget Leddene i Alter-Kiæden, der forbandt ham med Apostlerne, da var det kun, fordi vi ikke saae ham, da han blev optaget, og bare kun hans Kappe, ei hans Aand til Mindes-Mærke om det Vidnesbyrd han med Aanden aflagde om Liv efter Døden i Christi Kirke, men *vitterlig* har jeg dog ikke gjort det, da jeg stedse, om end med mindre Inderlighed og mindre Klarhed, stræbte at knytte mig til hele den store Menighed, som var, som er og som skal komme, til det udelelige Folk, der skabdes til at love Herren, og hvis Løsen altid maa være: eet Legeme og een Aand, een Herre, een Tro, een Daab, een Gud og Alles Fader, som er over, i og med os Alle!«

Det nye, der er gået op for Grundtvig, er altså »Leddene i Alter-Kiæden« mellem Luther og apostlene, det er kontinuiteten i kirken, Kristi ånd i den og ordet som dens statholder. Nu forstår han bedre sig selv og hvad der drev ham, selv om det var med mindre inderlighed og klarhed, han altid havde stræbt at knytte sig til »hele den store Menighed«, hvis gang gennem tiderne nu er blevet ham klar. For den traditionelle lutherdom var tiden mellem det Ny Testamente og Luther tom. Men nu har Irenæus og Augustin fundet deres egentlige legitimation i Grundtvigs tankegang. Siden placerer han Polykarp mellem Irenæus og Johannes – alterkæden, den mundtlige, er sluttet (se Th.M. III 271).

Men Grundtvig fortsætter: »Har jeg derfor, det være sig af Mangel paa Kiærlighed eller paa Klarhed, af ubillig Fordom eller af Hastighed, og i min Ivrighed over dem, der baade *foragte Aanden* og *fornægte Ordet*, har jeg, det være sig af hvad Grund det vil, enten gjort Brudd paa Troens og Kiærlighedens Baand, der skal forene os alle i Christo Jesu, eller talt, som om Kirken kun var i Bibelen, som om det ikke var Aanden, men Bogstaven der gjorde os til *Christne*, da være det herved høitidelig tilbagekaldt, som en Overilelse, og, Gud ske Lov! jeg er vis paa, at min Tale i det *Hele*, baade den mundtlige og den skriftlige vidner, at min *Grund-Sætning* var det ingenlunde, men kun et Misgreb efter den Sikkerhed i Troen, der var som forsvundet af Kirken.«

Grundtvig fortryder altså sin tidligere polemik. Det havde han allerede gjort i »brevvekslingen« 1824, hvor han fortrød sin »Børsærke-Gang«, idet han havde villet bruge åndelig tvang i trossager (se »Menneske først« s. 34ff). Det var dengang opdagelsen af billedsproget og poesien, der havde lært ham, at kun åndens vidnesbyrd er i pagt med kristendommen: intet skal påtvinges en kristen »Form«. Han lagde derfor apologetikken til side og blev digter (»Nyaars-Morgen«).

Nu i 1825 angribes brugen af »Bog-Staven« fra en anden side. Før ville han løse Bibelproblemet ved at holde sig til dens billedsprog. Nu er modsætningen ikke blot den mellem ånd og bogstav, men mellem *kirkens* ånd og bogen. Før havde han talt, »som om Kirken kun var i Bibelen«. Ordene betyder ikke, at den både var i og før Bibelen, men at han før kun fandt kirken i Bibelen (Ny Testamente). Nu ved han, at det ikke er bogstaverne, men ånden, der skaber kirken og gør os til kristne. Han afblæser altså sin tidligere brug af Bibelen.

»Selv grundede jeg stedse mit Saligheds Haab paa det Aandens Vidnesbyrd, at vi ere Guds Børn, men glemde vist nok tit, at jeg skyldte *Kirken* den Aand, jeg i *Daaben* annammede, og som gjorde Ordet levende i mig og for mig, og skyldte *Kirken* det Hjerte-Baad der i *Nadveren* forenede mig med Herrens Legeme, som er Hans Menighed, og med Ham selv, som er Hovedet, og kun forgiæves stræbde jeg derfor at tale efter vor *Moders* Hjerte, der kun røres af det Ord, hun selv har båret under sit Hjerte, og føder paa Tungen til Verden...«.

Det nye er ikke, at Grundtvig først nu agter på dåben og nadveren, men at han først nu ser, at det er kirkens ånd, som giver dem deres betydning, gør ordet levende og føjer ham ind i menigheden, Kristi legeme. Kirken er hans moder, det er hendes ord, han skal give vidnesbyrd: »Jeg veed nu vel, det fødes ei paa mine Læber, men dets Forbud vil jeg stræbe at være og at bære, i det jeg forsvarer Hjertets Rettigheder mod dets Bødler, Christendommen i Kirken og Aanden i Ordet mod deres *falske* og deres *lunkne* Venner, som kalde sig *Christne* og ere det ikke, raabe paa *Sandhed* og søge den ikke, prale af Kiærlighed og kien-de den ikke!«

Grundtvig vil stadig være apologet, men altså ikke mere på den gamle grund. Måske kan han stadig tænke sig at tale med

»Torden-Stemme« ligesom Luther, men altså nu ikke i eget navn. I 1824 havde han følelsen af at have ånden i sig. Nu vil han henvisse til ånden i kirken, til sin moders ord. Som noget nyt i denne sammenhæng vil han desuden forsvare hjertets rettigheder og knytter dermed til ved sin store og lige afsluttede afhandling »Om Natur og Aabenbaring« i »Theologisk Maanedsskrift«, hvor han netop havde gransket forholdet mellem menneskehjertet og Gud og forsvaret hjertet og følelsen mod rationalismens fornuftdyrkelse. Udkast F slutter i øvrigt med på samme måde som afhandlingen at forsvare dunkelheden mod klarheden.

Grundtvig er altså kommet på plads i forhold til sin moder kirken: »Hvad jeg daglig føler, at Christendommen trænger ikke til os, men vi til den, at Kirken kan sige med Stifteren, vidner jeg end om mig selv, er dog mit Vidnesbyrd troværdigt, thi Faderen vidner med mig, i de Gierninger, guddommelige Kiærligheds Gierninger, Han gav mig at gjøre, og at deres rette Værge er Herren ved Guds høire Haand, der kun af Naade tager os til Medarbeidere, naar vi føle dybt, at uden ham kan vi slet intet gjøre, det vil jeg stræbe at udtale, det vil jeg, med Guds Hjælp stræbe at indprænte baade Læge og Lærde, som ere af *Sandhed*, og elske derfor *Lyset* mere end *Mørket*, men den varme Dunkelhed, der stiller gyldig Borgen for sig, ogsaa langt meer end den *kolde* Klarhed, som *altid* er *falsk* (brud på sætningskæden), thi den sande Klarhed er, lig Solens Glands, den Straale-Klædning, Kiærligheden, som de *Levendes Lys* ifører sig paa Høitids-Dagen, naar Nat ei meer skal nævnes!«

Udkastet slutter øverst oppe på side 8, og Grundtvig er åbenbart kørt fast med det. Han plejer ellers gerne at ville skrive sin side færdig! Men det han har stilet imod i dette stærkt bevægede og selverkendende udkast, har jo været at finde sig selv på det nye grundlag som forsvarer af kristendommens troværdighed. I stedet endte han på den bane, han forlod i »Om Natur og Aabenbaring«, hvor han ville forsvare menneskehjertet og dunkelheden over for den rationalistiske forhånelse. Det er et andet emne, så han må tilbage til sin sag og påbegynder da et nyt udkast (IX G), der også bliver på 8 sider.

3.

Selvbebrejdelserne er hørt op, men tonen i polemikken mod rationalisterne er ny. Grundtvig er rolig, til tider kåd. Stilen præges af Holbergreminiscenser! Han mener at sætte sine modstandere i forlegenhed med sine spørgsmål – for det ser »aabenbar kun maadelig ud med Svaret. De maae nemlig, naar vi prøver dem, som det sig bør, til at komme ud med Sproget«. Lidt senere kommer Peder Paars-citatet »o vee mit ene Knæ! den Indgang er saa lang!« Derefter: »Det holdt haardt, men herud maatte det«. Disse vendinger gentages i det næste udkast, som derfor uden tvivl er skrevet i flugt med dette. Først mod slutningen kommer Grundtvig til sagen: den virkelige kristendom er »en underlig gammel Tro ... navnkundig over al Verden, og har en Kirke-Historie, der er nær ved at indeslutte hele Verdens Historie i sig« – en noget dunkel tanke. Men den er måske udslag af en overgivenhed, som opdagelsen af kirken har medført. Den kan spores i de sidste sætninger: »Læg og Lærd, enhver der har sund Menneske-Forstand,« kan forstå, at når fjenderne bestrider denne tro, forekommer det »dumt«, at de tilegner sig det kristne navn. Tidligere har han været harmfuld over, at de gjorde det.

Udkastet opgives. Det nye i det er som sagt tonen – og nu tilsidst brugen af udtrykket »den sunde Menneske-Forstand«, der genoptages med fuld vægt i det følgende udkast, som er det sidste før den »mageløse Opdagelse«. Dette sidste udkast er i fasc. 97 anbragt forrest og har derfor nummereringen I (ingen arkivarbetegnelse, 24 sider).

Grundtvig har åbenbart her besluttet sig for dialogformen, som blev forberedt i udkast G gennem de holbergklingende replikker, der går igen i dialogen. Men han begynder med en »Indledning«, hvor rationalismens tankegang lægges i munden på Judas – som en selvforsvarstale. Judaskysset omtales (og det dukker op igen i næste dialog). Men så opkaster Grundtvig på ny spørgsmålet, hvad der er den sande kristendom. Det blev jo ikke løst gennem opdagelsen af, at kirken var før bogen, for så vidt som rationalisterne ikke derigennem kunne slås af marken. Men nu vil han altså have sagen klaret gennem en dialog (sådan prøver han undertiden at få klaret sine egne tanker). Han personificerer da det attende århundredes teologi og »den sunde Menne-

skeforstand« (jfr. det tidligere udkast og »Om Natur og Aabenbaring). De to mødes på en »Kors-Vei«. Det er fru, der mødes med sit tidligere tyende – en ren Pernille. Som en smagsprøve gengiver jeg begyndelsen:

»Forstanden: Vel mødt, Deres U-Naade! som jeg nødes til at kalde Dem, siden De har forsvoret Naaden, hvorved jeg naturligvis faldt i Deres høieste Unaade, da jeg umulig kunde bevidne Sandheden af den gruelige Løgn, at der ei skulde være Naade for Gud. Vel mødt, siger jeg, thi jeg er udgaet for at undersøge, om Christendommen dog ikke, skiøndt jeg har tvivlet derom, er en troværdig Aabenbaring af Guds Naade, men da jeg har hørt, der, siden vi skildtes ad, skal være blevet en *ny* Christendom, er det mig ret kiært, i Forbigaaende at erfare, hvorledes det kan være muligt.

Theologien: Hun er en næsvis Tøs, som hun altid har været, saa jeg har haft anderledes *Fred* i mit Hus, siden hun løb bort, end nogensinde før, men da jeg hørde, hun havde taget Tjeneste hos Fornuftens Arve-Fiender: *Phantasie* og *Følelse*, og agtede paa deres Vegne at forsvare den gamle Overtro, da saae jeg strax, Freden var ude, og søger hende da, for, om mueligt, ved et magert Forlig at forebygge en feed Proces, og tilbyder hende igien min Tjeneste, naar det kan skee paa nogenlunde taalelige Vilkaar.«

– Da Grundtvig er blevet befriet fra at skulle forsvare kristendommens troværdighed ud fra skriftsteder, og da han ikke heller kan gøre det ud fra sit nye kirkesyn, vender han tilbage til argumentationen fra »Om Natur og Aabenbaring«, hvor forstand, følelse og fantasi mobiliseres mod det 18. århundredes fornufdyrkelse. Spørgsmålet er nu om synderes trang til Guds nåde, og Grundtvig konfronterer da Luthers kristendom med fornufdens »nye« kristendom. Med det udtryk tænker han nok på H. N. Clausens syn, som han kan have fået et forhåndsindtryk af gennem referater fra hans forelæsninger. Han venter på H. N. Clausens bog, som han har subscriptionsret på.

Han argumenterer da i dialogen på sin vante logiske måde med sandheden, der gør »Fornuften« til løgn, hvortil »Theologien« svarer: »Det er kun Haarkløverie, som intet Svar fortjener.« »Forstanden« siger dertil: »Hillemænd, hvor fornem Fruen er blevet, siden hun gik fra Forstanden til Fornuften.« Og »For-

standen« beder »Theologien« lade sin »Her Gemahl«, den falske fornuft, fare til helvede og tage sine børn med sig:

»Theologien: Jeg daaner! Anthropologie, Dogmatik, Moral, Exeges, Kritik, Hermeneutik, utaknemmelige Børn, seer I dog ikke, jeg faaer ondt, koldt Vand! Hoved-Vand, Hoved-Vand! i en Hast, om I ikke vil see eders Moder, alma mater, døe for eders Øine!«

»Forstanden« tilbyder hende i stedet »en Pris Tobak«.

Debatten fortsætter i denne stil. »Forstanden« beviser, at »Theologien«s gemal »Fornuften« er grundfalsk, og aftvinger »Theologien« en bekendelse af, at hendes kristendom er troen på Gud som den højeste »Fornuft«, på forsynet (naturens orden) og på liv efter døden med belønning og straf efter fortjeneste. »Forstanden« kalder dette »Islamisme«. »Theologien« ville da også ønske sig til Tyrkiet, hvis der havde været tolerance dér. »Forstanden« anbefaler hende i stedet dårekisten.

Men nu dukker Grundtvigs opdagelse af kirken op. »Forstanden« siger: »Jeg har ... ladet mig fortælle, at der-for sytten, atten hundrede Aar siden blev en vis Tro bekiendt i Verden, som man kaldte den Christelige, som, i Tidens Løb udbredte sig hardtad til Jorderigs Ender, gav, saa at sige, hele Menneske-Livet en nye Skikkelse, og gjorde alle fiendtlige Angreb til Skamme. Denne Fortælling er det, som har vakt min Opmærksomhed og gjort mig det til hellig Pligt at undersøge, om den Tro har en forsvarlig Grundvold og gyldig Borgen«. Den var så »kiendelig« fra jødedom, hedenskab og islamisme, at »alt Andet forenede sig om at bestride og bespotte den!« – Der polemiseres derefter mod rationalismens adskillelse mellem det væsentlige og det tilfældige; kristendommens »historiske Indklædning« og dens indhold gengives kort på luthersk vis, mens hele kirkehistorien påkaldes til vidne for de »Troes-Bekiendelser«, de kristne hyldede »fra Irenæi til den Augsburgske«. »Theologien« bedes nu sværge på, at dét er en anden tro end hendes egen, og med mange krumspring bekender hun da, at hun har kasseret den gammeldags, forældede kristendom. Hertil svarer »Forstanden«: »Det holdt haardt, men maatte dog herud...« (jvfr. udkast G).

Længere kan Grundtvig ikke komme end til konstateringen af, at den »ny« kristendom er en anden end den gamle. Udkastet løber ud – uden anden konklusion end den, at den ny rettelig

hører hjemme blandt tyrker og jøder. Han må nøjes med kirkehistoriens bevidnelse af den gamle kristendoms troværdighed. Det logiske forsvar for den, påvisningen af teologiens selvmodsigelser (som ikke er refereret her), kan ikke have tilfredsstillet ham selv. Håndskriften på udkastets 24. og sidste side er sjuasket og træt. Vil han til at sove?

– Her vil jeg indskyde en beretning, der er gengivet af *Fr. Nygård* i hans bog »N. F. S. Grundtvigs Stilling til en Udtrædelse af Statskirken« (1882) s. 4. Det berettes her, at Grundtvig har fortalt bl.a. sin gode ven Gunni Busck, at han en nat i den tid, da han ledte om et våben, hvorved han kunne sejre i sin kamp mod troens fjender, havde en mærkelig drøm. Han drømte, at han spillede skak. »Hans Parti gik stadig tilbage, og til sidst saa han, at i et Par Træk vilde han blive mat. Da slog han Øjnene op paa sin Modspiller og kjendte, at det var Djævelen. Han gyste. Men i det samme stod en lys Skikkelse ved hans Side, bøjede sig ned over Skakbrættet og gjorde et Træk for Grundtvig. Derved vendtes Spillet fuldstændigt til hans Fordel. I det samme vaagne Grundtvig og følte sig straks styrket i den Overbevisning, at det Træk, som Herren vilde, der nu skulde gøres mod hans Kirkes Modstandere, det var at pege paa Trosbekjendelsen i Daaben.«

Denne overlevering er fra Busck gået videre til V. Birkedal, og Fr. Nielsen gengiver den i »N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling« (s. 256f). Den har således god støtte i den ældre Grundtvigforskning. – Efter at have skrevet det sidst gengivne udkast (fasc. 97 I) kan Grundtvig være faldet i søvn, og da han vågner op, har han klaret sit problem – hvordan han så ellers har fundet løsningen. Han begynder forfra på sin dialog. Den findes i fasc. 106 og har overskriften »Den sande og den falske Christendom« – fordi han nu ved, hvad den sande kristendom er. Forsvaret for dens troværdighed udskydes. Opdagelsen skal frem.

Udkastet er trykt i »Dansk Kirketidende« 1876 (s. 569ff), men har vist ikke været tilstrækkeligt påagtet. Høirup har set ligheden med fasc. 97 I, men ikke forskellen (Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse s. 227 note 2). Fasc. 106 rummer uden tvivl den første proklamation af den mageløse opdagelse. »Dansk Kirketidende« har slet ingen kommentar udover tidsangivelsen: c. 1825.

Jeg citerer derfra (jfr. ortografien). Manuskriptet omfatter 32 sider, og skriften er markeret, nærmest prentet, hele vejen igennem. Bogstaverne hænger helt anderledes sammen end i fasc. 97 I. Alene skriften røber, at der er sket noget. Den ser målbevidst ud.

Begyndelsen svarer til 97 I, idet der dog ikke er nogen indledning. Replikskiftet begynder med det samme, og Grundtvig varierer det i begyndelsen kun lidt. Der kan ikke være gået lang tid mellem de to udkast. Alle de muntre replikker er overført. Men »Forstanden« har hævet stemmen. Ikke mange nye motiver er kommet til, men »Theologien« indfører dog ordet »det praktiske«, og »Forstanden« svarer:

»Hvad i øvrigt det praktiske angaar, da er det netop, hvad jeg nu af alle Kræfter vil lægge mig efter; thi paa den praktiske Vej har jeg fundet, at Mennesket trænger højt til en Aabenbaring, som naturligvis maatte være en, der praktisk viser sin Guddommelighed ved at afhjælpe Menneskets Trang, kort sagt, ved at skjænke ham en god Samvittighed og det evige Liv; jeg har ladet mig fortælle, at Kristendommen skal saaledes gennem et langt Tidsrum have bevist sin Guddommelighed, og derover vil jeg nu anstille en grundig historisk Undersøgelse, ved ene og alene at se paa det praktiske, paa Kristendommens Virkninger. Har Fruen ikke Lyst til at gjøre Selskab?«

Det har fruén imidlertid ikke, for hun har selv gjort det arbejde, og »Forstanden« rejser da det spørgsmål, om det er »fornuftigt eller ufornuftigt at tro paa Jesum Kristus«. – »Theologien (gabende): Hun væver Kirkens Vadmel, kan jeg høre ...«. – »Forstanden« minder hende da om »Historien« – og nu kommer dens trumfkort: den »ældgamle Kristendom, som jeg godt ved, hvor jeg skal finde, den er det naturligvis, hvis Troværdighed jeg vil undersøge, ved at betragte dens Virkninger, og, efter Tanke-Lovene, slutte mig til, hvorom de vidne«.

Nu aner »Theologien« uråd og siger »sagte«: »Ak! jeg aner en stor Ulykke! ak, ak! Fornuft og Oplysning! Det skulde vi opleve, et saadant unaturligt Mørke ...«, og hun prøver at foreslå et kompromis, men det afvises. »Forstanden« svarer: »Fornuften skal bestrides af mig, enten jeg saa finder Kristendommen troværdig eller ikke, og hvad Skrift-Fortolkningen angaar, da har Fruen med Gemal saaledes forvirret den Sag, at jeg ikke tør vove

mig til den, før jeg har vejet Vidnesbyrdene om Kristendommens Sandhed, men finder jeg kun dem tilfredsstillende, tænker jeg vel, Skriften forklarer sig selv ...«.

»Theologien« hævder at kunne bevise, at ingen kan vide, hvad der er den sande kristendom. Men »Forstanden« svarer, at »Fornuftens« selvmodsigelse »alt længe har været berømt i hele Forstandens Verden, saa, havde jeg ikke opdaget mer end den, var vi ikke mødtes her«.

»Theologien (blegner): Opdaget? hvad har hun vel opdaget?« – I fasc. 97 I nøjedes Grundtvig med at påvise teologiens selvmodsigelser; men nu er dén opdagelse forlængst passé!

Pinen trækkes imidlertid ud, først gennem en betoning af, at hedninger, jøder og tyrker ganske vist under mødet med den »kjendelige« kristendom var blinde, men hverken døve eller stumme, det fortæller *historien*. På sin kirkehistorie kendes kristendommen. Dér findes den.

»Theologien« protesterer af al magt; men til sidst røber »Forstanden« sin opdagelse:

»... den sande Kristendom er unægtelig den Religion, der først blev bekjendt under dette Navn, altsaa den kristelige Religion, hvad enten saa denne Religion i øvrigt farer med Løgn og Tant, og hvilken af Delene det er, kan man først overveje, naar man kjender den kristelige Religions særegne Hoved-Sætninger eller Troes-Artikler, saa hvis de er ubekjendte eller dog uvisse, er enhver saakaldt Bedømmelse af deres Værd kun en løs Gætning, og udgives den for mer, et rent Bedrageri«. Men »hvad der er den sande, oprindelige d.e. først bekjendte Kristendom, det har vi baade Venners og Fjenders umistænkkelige Vidnesbyrd om, lige fra Kristendommens første Bekjendelse indtil denne Dag«. Den kristelige religion kendes »fra alle andre paa den oprindelige Bekjendelse, som Kirken kalder den apostoliske, og paa de dermed uløselig forbundne Naade-Midler eller Sakramenter: *Daaben* og *Nadveren*«. – Teologien skal grunde sig på den bekendelse, ellers er den ukristelig.

Over for denne afsløring giver »Theologien« op og vil udvandre til Tyrkiet, og »Forstanden« ønsker »Lykke paa Rejsen!« Den bruger dog godt 1½ spalte på at forklare, hvor godt hun vil passe dér. Uforsigtigt bekender fruén til slut – efter at have erklæret sig som repræsentant for den »ægte Protestantisme« – at

det var en fejltagelse, at hun ville komme ny vin på gamle læderflasker; for det giver »Forstanden« anledning til – efter at dialogen er afsluttet og underskrevet af forfatteren – i marginen at tilføje disse ord: »Ja, Vin er rigtignok forbudne Vare i Tyrkiet, men dels har jo Fruen altid aabenbaret sin Klarhed ved at gjøre Vin til Vand, og dels behøver hun blot at kalde sin Vin hvad den er, da falder det vist ingen ind, den er andet end Brakvand!«

Med denne salut til H. N. Clausens »ægte Protestantisme« slutter Grundtvig det kirkens genmæle, der bliver skrevet, før Clausens bog udkommer. Uden tvivl er det også skrevet før prædikenen den 31. juli, hvor Grundtvig første gang offentligt proklamerer sit nyvundne svar på, hvad den sande kristendom er. – De to refererede dialoger er sikkert skrevet højst med en nats mellemrum.

De to sidste udkast i fasc. 97 (nemlig Va og VI + XIV + XV, hvis rækkefølge jeg i registranten fejlagtig har angivet i omvendt orden) er det ikke nødvendigt her at referere.

4.

Man kan nu spørge, om der skulle ligge nogen påvirkning bag det, Grundtvig har opdaget, og som i hans egen fremstilling fremtræder som noget, der pludselig er gået op for ham. *Kaj Baaqø* har i *Grundtvig-Studier* 1957 s. 36ff skrevet en artikel om »Grundtvigs mageløse opdagelse«, hvori han påviser, at der netop var en skarp debat i tiden angående symbolforpligtelsen i kirken: »I Grundtvig-litteraturen får Grundtvig ofte æren for at have begyndt kirkekampen. Det er absolut forkert. Da han udgav »Kirkens Gienmæle«, var opgøret om rationalisterne allerede i fuld gang, og man havde længe bekæmpet dem med symbolerne...« (s. 38).

Kampdeltagerne var den kendte vækkelsesprædikant Jørgen Thisted, J. A. L. Holm og A. G. Rudelbach – ham, der havde opfordret Grundtvig til at være medarbejder ved »Theologisk Maanedsskrift«. Den første af de tre fordrede i begyndelsen af 1825 af prof. Hornemann, at hans bibelfortolkning skulle bygge på det apostolske symbol. Holm skrev i Th.M. (marts 1825), at »Troesbekjendelserne« skulle værne mod falske lærdomme.

Men selv om Grundtvig tilsluttede sig Thistedes kamp (for Augustana, jfr. fasc. 109 I og IV), er det dog nok Rudelbach, der i denne forbindelse spiller den største rolle, i hvert fald indirekte. Han forelæste iflg. Baagø (s. 49) fra dec. 1824 til maj 1825 over de symbolske bøger, altså også Apostolikums oprindelse, og han kendte personligt baade Marheinicke og Neander, der begge havde peget på det apostolske symbol. Neander havde i foråret 1825 udgivet »Antignostikus. Geist des Tertullianus ...«, som Rudelbach sikkert straks har fået, hvorefter han antagelig har bedt Grundtvig anmelde bogen. Anmeldelsen blev trykt i Th.M. 3. hefte, der udkom 14.12. 1825, men et udkast til den kan godt være fra tiden kort efter den mageløse opdagelse (fasc. 116 VIII). I den anledning har jeg i registranten anført den mulighed, at Neanders skrift kan have foranlediget den mageløse opdagelse (men ikke, at udkastet skulle være skrevet forud for den – som Baagø har fået ud af det, s. 50).

Grundtvig skriver i udkastet: »Det er først nyelig det er blevet mig klart, hvilket hysteron proteron vi Theologer af Vittenberg-Skolen bestandig have begaaet...«. »Først nyelig...« – det er der intet tilsvarende til i den trykte anmeldelse. Opdagelsen behøver ikke at ligge langt forud. Grundtvig kan have læst Neanders store værk (525 sider) før begge opdagelser, og han kan have påbegyndt anmeldelsen kort efter dem, men er så blevet afbrudt af Clausens bog og kirkestriden. I hvert fald er den trykte anmeldelse skrevet, efter at Clausen har anlagt sag (Th. 278).

Men *hvis* han har læst Neander forud for udkastene om kristendommens troværdighed, så forstår man bedre den triumferende klang over ordene i det første udkast om, at svaret på spørgsmålet om, hvad den sande kristendom i grunden er, aldrig har været så let som nu, idet det gives fra to sider, »overensstemmende i det Ny Testamente og i Kirke-Historen«. Det er noget nyt i hans tankegang.

En anden iagttagelse kan støtte den tanke, at han har læst Neander før sin mageløse opdagelse. Der er nemlig en parallel mellem et sted i »Antignostikus« og det sidste af udkastene til »Om Christendommens Tro-Værdighed«. Neander gør opmærksom på, at de to kundskabskilder, den mundtlige tradition og apostelskrifterne, »i de ældste Tider løb... jævnsides« (Th.M. III s. 272). I udkast 97 XIV (et kasseret læg af 97 VI D), der

sikkert er det sidste af de 9 udkast, siger Grundtvig, at det kun var i den ældste kirke, at trosbekendelsen og skriftklogskaben »aldeles« sammensmeltede. Udkastet kan ikke være skrevet ret længe efter opdagelsen, så det er højst sandsynligt, at Grundtvig har læst Neanders tykke bog inden denne og altså også har bemærket sig hans refleksion over det nævnte forhold. I Neanders bog hedder det ordret: »In den ersten Zeiten gingen nun diese beiden Erkenntnisquellen der Glaubenslehre ... neben einander fort« (s. 312). Det bliver så i første omgang til Grundtvigs frie gengivelse, at de sammensmeltes »aldeles«. I den trykte anmeldelse, som selvfølgelig bygger på en ny og omhyggelig gennemlæsning, til det ordrette, at de to kundskabskilder løber »jævn-sides«.

Om Neanders uddrag af Tertullian skriver Grundtvig i anmeldelsen: »Hvad nu Skriftets Hoved-Paastand angaar: at man aldrig paa fri Haand skal tvistes med Nogen om, hvad Christendom, efter Bibelen, er, men altid gaae ud fra den unægtelige Sandhed, at Christendom er, hvad de Christne oprindelig have troet og bekjendt, og at *derefter* maa Bibelen forstaaes, om den ellers skal være christelig, denne Paastand er, som vel alle Lærerne veed, nu ogsaa min, og de ønske da uden tvivl heller at høre den *Berlinske Theologs* end mine Tanker derom. Det laae, siger da *Neander*, i Sagens Natur, at det levende Ord tidligere end Skriftens Bogstav maatte være *Christendommens Kundskabs-Kilde*, thi ved det levende Ord blev jo Menighederne baade stiftede og erholdt den første Underviisning, og Enhver beraabte sig naturligviis helst paa hvad han havde hørt af Apostlerne og deres egne Discipler, som Tilfældet var med *Irenæus*, der, før han endnu læste Apostlernes Skrifter, havde annammet Christi og Apostlernes Lærdom ved mundtlig Underviisning af Apostelen *Johannes Discipel: Polycarp*.« Neanders behandling af forholdet mellem skriften og den mundtlige forplantelse af kristendommen spores flere steder i Grundtvigs udkast fra ugen 24.-31.7., ligesom tanken om at lade skriften »forklare sig selv« forekom i den dialog, hvor opdagelsen proklameredes (Th.M. 272).

Men hovedvægten ligger på Neanders referat af Tertullian. Neanders egne kommentarer roser Grundtvig: »...mange af dem er baade saa ualmindelige og saa indlysende, at man med inderlig Glæde maa læse og underskrive dem« (271). Tertullian refereres:

»... da der umuelig kan udrettes noget med Skrift-Beviser, naar man er uenig om de kritiske og hermeneutiske Principper, og *Læg-Mand* kan *forvirres* ved saadanne Trætterier, bør man her bruge en anden Beviis-Maade, i det man beraaber sig paa den fra *Christus* og *Apostlerne* nedstammede Grund-Lærdom, der var eens i alle de Menigheder, Apostlerne selv havde stiftet... Alle Menigheder tilsammentagne, danne ved denne Grund-Enighed en eneste Apostolisk Menighed...«. Dette tilslutter Neander sig. Og Grundtvig tilføjer: »Lærer man nu ikke andet heraf, saa maa man dog lære, at naar jeg paastaar det Samme, som Neander billiger hos *Irenæus* og *Tertullian*, da er det ikke et mig eiendommeligt, ravgalt Indfald, men den christelige Kirkes oprindelige Grund-Sætning, der til en Tid gik i Forglemmelse, men er blandt andet af de Berlinske Theologer, *Marheinicke* og *Neander*, opfrisket i Tydskland, før jeg stræbde at gjøre den gældende i *Danmark*...«.

Grundtvig gør ikke krav på nogen originalitet. Det er det samme, han nu går ind for, som de andre har hævdet i Tyskland. Har de da *hver for sig* fået syn for disse ting: at kirken var før bogen, og at det mundtlige (det levende) ord var før bogstaven i kirken og gennem tiderne har forbundet »alterkædens led« (Grundtvigs eget udtryk)? Desuden, at den apostolske trosbekendelse er fortolkningsreglen for skriften og enhedsbaandet i hele den kristne menighed, og at lægmænd ville være ilde farne, hvis de skulle nøjes med lærdommens skriftfortolkning? Hvis Grundtvig havde fået øje på alt dette *før* læsningen af Neander – ville han da ikke helt anderledes have spærret øjnene op under læsningen fremfor ganske roligt at notere sig enigheden?

Eet særkende er der ved Grundtvigs syn: dåben og nadveren er for ham kirkens kendemærker, gennem hvilke han er optaget i Kristi legeme, i menigheden, og for ham er trosbekendelsen uløseligt knyttet til optagelsen i kirken ved dåben. Men gennem flere år har han arbejdet på at tolke sakramenterne, så opdagelsen af kirken medfører naturligt med det samme lyset over dåb og nadver (1. opdagelse). Men har han på egen hånd i løbet af ganske få dage uden inspiration udefra kunnet gennemføre det radikale brud med sin egen bibel-bundne, lutherske fortid – på ganske samme måde som Berlinerteologerne havde gjort det?

Grundtvig kan være sen til at give sig. Han har været omgivet

af sine åndsfrænders tanker om symbolernes betydning i kirkeforsvaret. Men en skønne dag slår lynet ned, tilsyneladende helt uden varsel. Men var det uforberedt?

Spørgsmålet skal blot rejses. Mod slutningen af sin anmeldelse siger Grundtvig: »... det er da vist ingen vanvittig, men en ægte christelig Glæde, jeg føler over den Opdagelse, at den apostolske Troes-Bekjendelse giver den hele Menighed fuldgyldig Sikkerhed for, hvilke de christelige Grund-Lærdomme er, og hvordan Bibelen skal christelig fortolkes. Opdagelsen er langt fra at kunne gjøre Nogen stolt; thi den gjør os netop i Kirken alle lige, og den var saa nem at gjøre, at man kun maa forundre sig over, det nogensinde blev en Opdagelse...« (277).

5.

– Een ting står fast: når det gælder Grundtvig, er alle hans opdagelser hans egne. Han overtager ikke uden videre andres syn. Derimod kan han nå frem til syn, som andre har haft, ved selv at forarbejde problemet på sine egne præmisser, så at løsningen fremstår som et resultat af hans eget opgør med sig selv. Kun i tilfældet »den mageløse opdagelse« (det udtryk stammer fra andre) kom løsningen som en foræring. Så »nem« var den at gøre. At andre har gjort den før ham, spiller ingen rolle – det var jo faktisk kirken selv, der gjorde sig gældende på ny efter århundreders forløb. At Marheinicke og Neander opfriskede den gamle kirkes oprindelige grundsætning, før han selv begyndte at pege på den, har jo kun den fordel, at de, der tror på tyske teologer og ikke på ham, så blot kan gå til dem!

Men i sit syn på den »nemme« opdagelse ser han bort fra, at han faktisk har *to* opdagelser bag sig – og den første af dem var nu ikke så nem! Skridtvis nåede han frem til den, og selv om »den anden Troes-Artikel« straks efter blev til de tre, betød det jo ikke, at han dermed var nået frem til den sidste opdagelse. Den havde slet ikke behøvet at følge efter. Grundtvig kunne være blevet stående ved, at kirken var før bogen, ånden før bogstaven, og at det var kirkens ånd, der gennem dåb og nadver havde indlemmet ham i Kristi legeme. Den opdagelse var det, der førte ham ind i selvopgøret og fik sat ham på plads: han

måtte revidere sit apologetiske stadi og finde sig selv som den lyttende i forholdet til kirken, sin moder, og fundere sit kristendomsforsvar på ny måde. Kaj Baagø nævner – ud fra fasc. 97 VIII F – at »det nye kirkesyn er en realitet, inden den egentlige opdagelse« (s. 44). Mere gør han ikke ud af det. Men er den første opdagelse ikke den »egentlige«? Uden den var den anden kun blevet et våben i kirkekampen, et kætterjagtsmiddel. Uden den første var Grundtvigs salmer ikke blevet til. De kunne godt have undværet den anden opdagelse. Det kunne hans forkyndelse af dåb og nadver også. Ja, »Ordet af vor Herres egen Mund« kunne have været forkyndt uden den opdagelse, som blev foræret Grundtvig under hans forbitrede kamp mod kætterne – og ligesom strøg den selverkendelse af ham, som prægede udkast F, og som skyldtes den første opdagelse.

Først da Grundtvig i 1832 opgav at være apologet, fordi han opdagede, at kristendommen kun kunne forsvares af kirkens herre selv, blev trosbekendelsen ved dåben til det værgeløse ord af vor Herres egen mund. Den var opdaget som kristendoms-kriteriet i kirken, som våbnet mod alle kættere, den havde udhævet sig frem for alle andre ord – og derfor kunne den nu for Grundtvig blive inkarnationen af Guds stemme på jorden. Derfor var det f.e. følgerigtigt, at han siden måtte forkaste den græske kirke, fordi den brugte den nikænske bekendelse i stedet for den apostolske. Mange andre følger havde den anden opdagelse. Men kan man spærre Guds stemme inde?

Grundtvigs kirkesyn, som det blev til en af de første dage i ugen efter 24.7.1825, blev ikke det endelige. Først udviklede det sig i højkirkelig retning, men han måtte frem til adskillelsen af den hellige, almindelige kirke, som er genstand for tro, og kirkeinstitutionen, som er af jord, før hans lovsang kunne bryde igennem. Udkast F er en tidlig intonation til den.

Som en kontrast til dette udkast fremtræder dialogen mellem den næsvise Pernille og den fine frue. Vanvittigt at tænke på, at »den mageløse opdagelse« skulle lægges i Pernilles mund! Om en lignende, senere dialog siger Grundtvig, at man ikke på anden måde kan beskæftige sig med sine latterlige modstandere. Det kaster et eget skær over Grundtvigs mest berømte opdagelse. Dialogen er et forvarsel om, at hans »nemme« fund skulle komme til at skygge for hans »egentlige« opdagelse af 1825 – og for

resten også for, hvad han siden opdagede af fundamentale ting. Den anden opdagelse afstedkom en unødvendig indkapsling af det nye, han havde at sige om kristendommen og ud fra den. Den medvirkede til, at den kirkelige bevægelse, han gav anledning til, kunne få et sektpræg over sig. »Den levende menigheds« Sjobbolet »trosordet« havde sin andel deri.

– Men Grundtvig skal have det sidste ord i anledning af det problem, der fandt en løsning på spørgsmålet, hvad den sande kristendom er, i 1825. På sine gamle dage siger han – i et desværre utrykt udkast (fasc. 138 II, se »Menneske først-« s. 680): »Hvor lovfast (logisk rigtig)... end den Forskiel er mellem Spørgsmaalene om den *sande* (ægte) *Christendom* og *Christendommens Sandhed*, som jeg for en Menneske-Alder siden stræbde at gjøre gældende og ventede Underværker af, saa har den dog langtfra at gjøre Underværker, viist sig aldeles ubrugelig i Tvi-sten om Christendom, hvis Ægthed og Sandhed staae og falde med hinanden...«.